

Ball mut Tirada d'un ball —generalment el xotis— en què la música emmudeix i els balladors segueixen al ritme de les castanyoles i els picarols.

Cabriola Salt en què es colpegen les cames l'una amb l'altra quan són enlaire, sense encreuar-les i mantenint-les estirades.

Catxutxa Dansa d'origen andalús, de compàs ternari.

Contradansa Ball de figures que fan i desfan les parelles de balladors disposades les unes davant de les altres.

Corranda Dansa curta de ritme més aviat viu que se sol ballar com a final d'una altra dansa. En les gitanes es balla com una dansa amb moltes figures, que es canvien segons el gust dels balladors. Per acabar, el noi alça la parella mentre els músics aguanten el so.

Espolsada Pas consistent en un sotragueig ràpid del peu amb la punta encarada a terra.

Farandola Dansa d'origen provençal, de compàs ternari i ritme viu, en què els balladors se situen en filera, alternant homes i dones, i executen diferents coreografies: estrelles, cercles concèntrics, cargols, etc.

Galop d'entrada i Galop de sortida Danses que es ballen amb la mateixa música, generalment un pasdoble, i que obren i tanquen la ballada, respectivament.

Jota Dansa, possiblement d'origen valencià, de compàs ternari i ritme viu, en què els dansaires se situen davant per davant i s'acompanyen amb castanyoles o fent picar els dits.

Masurca Dansa d'origen polonès, de compàs ternari i ritme no gaire ràpid.

Part de tres Conjunt de tres contradanses i tres minuets en què els balladors evolucionen formant diverses figures.

Pericon Dansa d'origen argentí, de compàs ternari.

Polca Dansa de parella, originària de Bohèmia, de compàs binari i ritme ràpid.

Rístol Moviment en què el ballador agafa la mà contrària de la balladora i li fa fer una volta per sota el braç.

Salt volat Salt amb gir lateral.

Tisores Pas consistent a encreuar les cames, amb salt o sense.

Vals jota Vals lleuger saltat a ritme de jota.

Xotis Dansa d'origen escocès, de ritme moderat.

Gitanes del Vallès

Una colla de mots de ball de plaça

Colles de gitanes del Vallès

Ball de Gitanes de Castellar
Ball de Gitanes de Palau-solità i Plegamans
Ball de Gitanes de Polinyà
Ball de Gitanes de Sant Llorenç Savall
Ball de Gitanes de Santa Perpètua de Mogoda
Ball de Gitanes de Sentmenat
Esbart Sabadell Dansaire
Esbart Sant Marçal de Cerdanyola
Ball de Gitanes de l'Ametlla
Ball de Gitanes de Canovelles
Ball de Gitanes de la Llagosta
Ball de Gitanes de Lliçà d'Amunt
Ball de Gitanes de Martorelles
Ball de Gitanes de Montmeló
Ball de Gitanes de Parets
Ball de Gitanes de Sant Celoni
Ball de Gitanes de Sant Esteve de Palautordera
Ball de Gitanes de Santa Eulàlia de Ronçana
Colla de Gitanes de Rubí
Colla de Gitanes i Antics Dansaires de Cerdanyola
Colla de Gitanes Cancell del Montseny, de Santa Maria de Palautordera
Colla Giola de Llinars
Colles de gitanes de l'Escola Municipal de Música de la Garriga
Esbart Dansaire de Granollers
Esbart Dansaire de Llinars
Esbart Dansaire de Mollet
Esbart Jove de Gualba
Esbart La Lira de Montornès
Esbart Rosa dels Vents de Vilanova
Gitanes de Ripollet
Subcomissió de ball de gitanes. Comissió de Carnaval de Sant Cugat

Ajuntament de
Sant Celoni

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

termcat
centre de terminologia

Introducció

El ball de gitanes, també anomenat *ball de plaça*, és una de les danses populars i tradicionals més antigues del nostre país. De caràcter camperol, de quan érem una societat purament rural, es ballen per carnestoltes sobretot al Vallès i també en algunes zones del Maresme i de Tarragona.

Hi ha explicacions ben diverses sobre el seu origen. Se sap que tenen relació amb les mascarades medievals, que alhora estan relacionades amb les festes Saturnals i Lupercals dels romans. Hi ha documents que indiquen que al segle XV ja hi havia ball de gitanes en les comparses de les festes del Corpus de Barcelona.

Són unes danses vives, de caràcter alegre, vistós, airós i vigorós. Són vives perquè les coreografies no són fixes, sinó que varien segons les poblacions i evolucionen contínuament. Són alegres perquè tenen un significat de celebració del final de l'hivern i de la proximitat de la primavera. Són vistoses i airoses perquè la música i les coreografies són molt dinàmiques i el vestuari molt acolorit. Són vigoroses perquè per poder expressar-ne tota l'alegria i vistositat, els balladors i balladores s'han de moure airosament i amb energia.

Cada poble té les seves danses. Les colles es formen tres o quatre mesos abans de les ballades per assajar-les i a final de temporada es desfan fins a la temporada següent. Hi ha alguns pobles en què les colles s'apleguen als esbarts i pràcticament les ballen durant tot l'any. Els punts genuïns d'aquest ball, que estan inspirats en determinats moviments agraris, han evolucionat amb la incorporació de noves danses i avui dia hi trobem una barreja d'estils, amb la incorporació de músiques contemporànies i peces de moda.

Actualment estem en un procés d'innovació. Sense perdre el seu esperit original, volem adaptar-nos als temps actuals amb l'objectiu d'estimular els dansaires i agradar al públic, per poder continuar endavant el projecte del ball de gitanes. Aquesta "colla de mots" que ara us presentem vol ser una contribució a fer més gran aquesta festa.

Llorenç Solà Bernaus

President de l'Agrupació de Colles del Ball de Gitanes del Vallès

La plaça és plena

És Carnestoltes. Avui hi ha ball de gitanes. La plaça és ben plena i el públic, expectant, espera l'arribada de la **comparsa**. Els **músics** són al seu lloc amb els instruments afinats. Entra el **Capità de Cavall** com a representant de la colla, fa la volta a la plaça i demana permís a la **presidència**.

Concedit el permís, irrompen al recinte **el Vell i la Vella**, una parella ben estrafolària; ell, símbol de l'hivern que s'acaba, pronuncia un discurs crític, i ella, visiblement embarassada, representa l'arribada de la primavera, que escenifica mitjançant la **parida** d'un animaló. Darrere seu, **el Nuvi i la Núvia**, símbols de la vida que es renova, obren la **comitiva de balladors i balladores**. Els **diablots**, personatges grotescos i amb molta tradició en la nostra cultura, fan més d'una funció: d'una banda, representen l'ordre durant el període carnavalesc i, en aquest sentit, són els encarregats de mantenir lliure el cercle de la dansa. D'altra banda, com a representants de les forces del mal, importunen amb gràcia el públic i els balladors. Per fer-ho, van armats amb **xurriaques** (vara que porta en un extrem una cordeta o una tira de cuir i que serveix per pegar), **esquellots** (mena de campanes que es posen al coll dels bous, dels moltons...), una **escombra**, una **forca**, **carraques**, **farina** o **petards**.

Tot està a punt perquè comenci el **ball de plaça**.

Endavant les gitanes!

Al so del pasdoble *A la festa* les parelles de balladors, en filera, entren a la plaça. Els homes porten **camisa**, **corbatí**, **armilla**, **faixa**, **pantalons** i **camals** (tros de roba lligat al voltant de la cama) guarnits amb **picarols**, **cascavells** o **esquellerincs**, i van calçats amb **espartenyets**. Al cap, un **barret**. En altres colles, però, la indumentària és ben diferent: poden portar **americana**, anar cofats amb **gorra** o **mocador**, dur al coll un **llaç** o també un **mocador**, i fins i tot abrigar-se amb **tapaboques** (manta petita amb què els homes s'embolicaven la cara i el cos).

Les noies van vestides amb una **brusa** guarnida amb **cintes**, **cosset** (peça que cobreix el cos o el bust, generalment sense mànigues), una **faldilla** adornada amb **farbalans** (banda de roba cosida només per la part superior) i espartenyets amb **vetes** de color. A les mans duen les **castanyoles**, i sobre les espatlles un **mantó** brodat. En altres colles poden dur **vestit** amb faldilla de vol molt ample, cenyit amb un **gipó** (peça de vestir amb mànigues, ajustada al cos, que cobreix des de les espatlles fins a la cintura) o un **cinturó**; sovint porten **mitenes** (guants de punt sense dits), **ret** (bossa de malla per recollir el cabell) o un **ramell** de flors al cap (tradicionalment de **mimosa**).

Aire!

La filera de dansaires avança amb el vistós **galop d'entrada**: les faldilles voleien, els mocadors s'enlairen, dringuen els picarols i el públic aplaudeix. Quan s'acaba, les parelles saluden cerimoniosament la presidència amb una inclinació de cap i, al so de la música, deixen en mans de les **vestidores** o **cosidores** les peces de roba que els poden fer nosa per ballar. Sense abandonar mai el compàs, se situen per iniciar els balls: la **part de tres** o **contradanses**, la **catxutxa**, la **polca**, el **xotis** (amb una tirada de **ball mut**) i la **jota**. Els balls s'enllacen l'un amb l'altre per mitjà de la **contradansa**, que els serveix per evolucionar formant diverses figures (**estrelles**, **lletres**, **rotllanes**...) i situar-se per al ball següent. Els peus marquen tot de moviments que encomanen alegria: **salts volats**, **cabrioles**, **espolsades**, **tisores** i **ristols**. En altres pobles es balla també la **masurca**, el **bolero**, el **pericon**, el **vals jota**, la **farandola** o la **corranda**, danses molt variades, però sempre amb ritme viu i vigorós. Abans d'acomiar-se, els balladors i balladores es tornen a posar mantons, americanes i tapaboques, i amb el **galop de sortida** s'acaba la ballada.

Passem la barretina

El públic aplaudeix amb entusiasme mentre les **cambres** ofereixen llaminares als balladors menuts i licor als grans, que fan el **brindis** en honor dels nuvis. Alguns membres de la colla es fan fotografies i d'altres **passen la barretina**. En altres llocs hi ha el costum de fer una rifa amb els números venuts durant la ballada. Algunes colles es trobaran en la **capvuitada** (dia que fa la setmana justa d'una festivitat o un esdeveniment). Fins al final de la **temporada** (de carnestoltes a principi d'estiu), es tornaran a ballar gitanes als pobles que participen en la **roda de visites**. Aquestes **trobades** s'emmarquen en un pacte de **tornajournals**, en què cada colla acull les altres i les visita al seu torn. Sovint s'hi fan competicions segons unes normes fixades: les anomenades **picades** entre colles. Aquí, però, no tornarem a veure gitanes fins al carnestoltes de l'any que ve, quan novament ompliran la plaça de tremp, alegria i color.

Revisió: Termcat

Agraïments:

A Carles Puche, per la cessió de les il·lustracions.

A Llorenç Solà, per la introducció.

Als integrants de les colles de gitanes i exballadors de la comarca, per l'assessorament.